

τοῖς προτέροις ὁμολόγῳ, οὕτως ἔχουσα φέρεται: **Ματθαῖος ἐν Χριστῷ τῷ Θεῷ πιστὸς βασιλεὺς καὶ αὐτοκράτωρ τῶν Ῥωμαίων Ἀσάνης ὁ Καντακουζηνός**¹. Οὕτω δ' ἐπιγράφεται καὶ ὁ τούτου πατὴρ ἐν τε τῇ Ἱστορίᾳ καὶ τοῖς λοιποῖς συγγραμμάσιν αὐτοῦ. Ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς ἄλλοις Βυζαντινοῖς συγγραφεῦσιν ἐστὶ κοινῶς παραδεδεγμένη ἡ διὰ τοῦ Ν γραφὴ τοῦ ὀνόματος.

Τὸν λόγον τοίνυν τοῦτον ὀλομερῇ παρέχων τοῖς φιλολογοῦσι δεῖν ἔγνω καὶ τὸν πρῶτον συνεκδοῦναι, τοῦτο μὲν ἵνα ὑποδείξω τὰς διαφορούσας γραφὰς τοῦ ἐν τῷ βερολινεῖῳ χειρογράφῳ περιωθέντος ἐλαχίστου μέρους αὐτοῦ, τοῦτο δὲ ἵν' ἀμφοτέρων τὴν γνώσιν κοινοτέραν ποιήσω, παρ' ὅσον ὀλιγίστοις μόνον ἐστὶ διαδεδομένον τὸ *Δελτίον* τῆς Ἱστορικῆς καὶ Ἐθνολογικῆς Ἐταιρείας, ἐν ᾧ, ὡς εἴρηται, ἐκδέδωκα αὐτούς.

Περαιῶν τὸν περὶ τούτου λόγον καθῆκον συνκισθάνομαι ἀπαραίτητον καὶ δημοσίᾳ ἐκφράσαι τῷ σοφῷ καθηγητῇ Κ. Δεδώρῳ τὰς τε θερμὰς εὐχαριστίας ἅμα καὶ τὴν ἀκραν εὐγνωμοσύνην μου ἀνθ' ὧν συνεπελάβετό μοι εἰς πλήρη καταρτισμὸν τῆς παρούσης ἐκδόσεως.

ΤΟΥ ΕΥΣΕΒΕΣΤΑΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

ΚΥΡΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΤΟΥ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ

ΛΟΓΟΣ ΠΕΡΙ ΦΙΛΟΜΑΘΙΑΣ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΑΥΤΟΥ ΘΥΓΑΤΕΡΑ ΚΥΡΑΝ ΘΕΟΔΩΡΑΝ ΤΗΝ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΗΝ.

Παιδεία, καὶ λόγος, καὶ ἀρετὴ μέγα τι χρῆμα καὶ στερρόν περιτείχισμα τοῖς ταῦτ' ἔχουσι γίνεται. Διὸ καὶ πάντας χρῆναι μεταδιώκειν καὶ μὴ ῥαθυμεῖν περὶ τὰ τοιαῦτα μηδ' ἀναβάλλεσθαι, ἀλλὰ σπουδάζειν καὶ σὺν ἰδρωτί ζητεῖν ἐθέλειν ἠγῆμαι· ἐν πάσῃ γὰρ ᾧρα τε καὶ ἡλικίᾳ καὶ πράγματι χρήσιμα ταῦτα τοῖς κτωμένοις ὄντα τυγχάνει, τοὺς μὲν εὐτυχοῦντας παιδεύοντα πρὸς τὸ μὴ μέγα φρονεῖν ἐν ἐώλοις πράγμασι καὶ ῥευστοῖς, τοὺς δὲ κακῶς πράττοντας μὴ ὀλιγορεῖν μηδ' ὀργίζεσθαι, εἴπερ ἄρα κακῶς πράττουσι πεπαιδευμένοι τινὲς ὄντες καὶ λόγῳ τετιμημένοι. Ψυχῆς γὰρ ἀρετὰ τὸ δύνασθαι φέρειν πάντα μεγαλοψύχως, ὡς περ κακία ταύτης τὸ ὀλιγορεῖν καὶ μὴ ἀντέ-

¹ Ἴδε Δουκαγγ. Famil. August. Byzantin. σελ. 210. Venet. καὶ Ἑλλην. Πατρ. τόμ. ΡΝ', σελ. 843.

χεσθαι τῶν λυπούντων. Οὐ γὰρ οἱ ὑγιαίνοντες καὶ μέγα πλουτοῦντες εὐδαιμόνες εἰσίν, ἀλλ' οἱ τὴν ψυχὴν εὖ διαχειόμενοι. Καλῶς δὲ διακείσεται τις, εἰ μάθοι τίνα εἰσὶ τὰ καλὰ καὶ ἐπαίνων ἄξια, τίνα δὲ τὰ κακὰ καὶ φευκτά. Καὶ γὰρ, ὥσπερ ἐκ φιλοπονίας πλῆθος οὐσίας, οὕτω καὶ ἐκ φιλομαθίας πλῆθος σοφίας. Διὸ ταύτην ἀσκητέον, ὦ θύγατερ, ἢ τῶν παρφορηκότων, καὶ ὄντων, καὶ μήπω γεγεννημένων παρέχει τὴν γνῶσιν. Ὁ γὰρ τὰ ληθῆ γινώσκων οὐκ ἂν ἐν τοῖς ἔργοις ἀμάρτοι ποτέ· ὁ δὲ μὴ μαθὼν τὰ χρηστὰ οὐδὲν ἐργάσεται τῶν δεόντων. Καὶ γὰρ, ὥσπερ ἀμαθία κυβερνήτου ἑαυτὸν καὶ τοὺς ἐπιβάτας σὺν τῷ σκάφει καταποντίζει ἐν μέσῳ πελάγει, οὕτω καὶ ἀμαθία ψυχῆς ἑαυτὴν καὶ τὰς ἐν αὐτῇ ἀρετὰς σὺν τῷ σώματι καταποντίζει λήθης πελάγει. Πῶς δὲ καὶ τὰ ἐπαίνων ἄξια γινώσεται τις, εἰ μὴ διδαχθεὶς ἐν τίσιν χαίρουσιν ἄνθρωποι, καὶ ἐν τίσιν ἀηδῶς διατίθενται; καί, ὡς ἔπος εἰπεῖν, ἐκ τοῦ μανθάνειν πάντα γίνεται τὰ καλὰ, ἐξ ἀμαθίας δὲ τὸ ἀνάπαλιν.

Ὅτι δὲ μέγα τι χρῆμα ἢ φιλομαθία ἄκουε, θύγατερ, συνετῶς, καὶ μὴ κατόκνει περὶ παιδείαν καὶ μάθησιν. Τῇ Αὐτοσοφίᾳ πάντως κατ' οὐδὲν ἐστὶ τι μέρος τῆς ἀμαθίας, ἀλλὰ τὰ πάντα πρὸ τοῦ γενέσθαι ἐπίσταται, καὶ μετὰ τὸ γενέσθαι γινώσκει, καὶ οἶδε σαφῶς ἐκάστου τὰ τέρματα. Ἀλλὰ τὴν φιλομαθίαν παιδεύων ἡμᾶς αὐτοῖς ἔργοις καὶ λόγοις, πρῶτον μὲν ἐνετείλατο τὰς Γραφὰς ἐρευνᾶν¹ καὶ μανθάνειν αὐτῶν τὰς ἐννοίας· εἴθ' οὕτως αὐτὸς ἐζήτηι μαθεῖν, ἃ οὐκ ἠγνόει, ὅποσοι τυγχάνουσιν ὄντες ἄρτοι τοῖς μαθηταῖς², καὶ τίνα αὐτῶν οἱ ὄχλοι νομίζουσιν εἶναι³, ποῦ δὲ καὶ ὁ φίλος κεκοίμηται Λάζαρος⁴, καὶ ἄλλα πολλὰ, ἃ μὴ χρεῖαν εἶχε μαθεῖν· αὐτὸς γὰρ ἐγίνωσκε τί ἦν ἐν τῷ ἀνθρώπῳ· ἀλλὰ δῆλον, ὡς ἡμᾶς διδάσκων μὴ ταῖς ἡμῶν μόνον ἐθέλειν ἀρκεῖσθαι γνώσεσιν, ἀλλὰ μανθάνειν ζητεῖν ἀεὶ παρὰ τῶν τὰ πλείω εἰδόντων· μὴ μόνον δὲ τοῦτο, ἀλλὰ καὶ τι μέγα μυστήριον τῷδε τῷ τρόπῳ φιλανθρώπως ἡμῖν ἀνεκάλυψεν. Εἰ μὲν γὰρ ἐν τῷ τοῖς ἀνθρώποις συναναστρέφεσθαι τὸ ζητεῖν ἀρεῖσθαι δεδήλωκεν, ἐδόκει ἂν καὶ ἐν τῷδε τῷ βίῳ τὸ συγκεχωρηκὸς ἐνορᾶσθαι μόνον τῆς μαθήσεως. Ἐπεὶ δὲ καὶ μετὰ τὸ σωτήριο πάθος, καὶ τὸ αὐτὸν ἐκ νεκρῶν ἀναστῆναι καὶ ἀποθέσθαι τὸ ὑλικὸν πᾶν τῆς σαρκός, πάλιν

¹ Ἰωάν. ε', 39.

² Ματθ. ιε', 34.

³ Ὁ αὐτ. ις', 13.

⁴ Ἰωάν. ια', 41.

ἤρῳτα τοῖς μαθηταῖς¹, εἰ βρώσιμόν τι τυγχάνει παρὸν αὐτοῖς², καὶ συναλάβοντο ἰχθύας ἀγρεύοντες, δείκνυσι περιφανῶς, ὡς καὶ μετὰ τὸ ἀποθέσθαι τὴν ὕλην, πάλιν ἔσεται μάθησις τοῖς ἀνθρώποις. Εἰ δὲ καὶ τότε μανθάνειν ἀνάγκη, καὶ οὐχ ἅμα μαθεῖν ἐν ὀπηνίκα καὶ τὸ παχὺ πάλιν ἀποθώμεθα τῆς σαρκός, πρόσω γε μᾶλλον σήμερον, ὅτ' ἐφ' ἑαυτοὺς ἡλικίης ὕλης ἐπιπροσθαύσης καὶ οὐκ ἐώσης ἡμᾶς καθαρῶς τὰ ὄντα γινώσκειν, ἐνδεεῖς ἐσμέν μεγίστης χειραγωγίας; φημι δὲ τὴν ἐκ τοῦ φιλοπονεῖν ἐπιγιγνομένην ἡμῖν μάθησιν.

Καὶ τί χρὴ λέγειν περὶ ἀνθρώπων ἐνδεδυμένων παχυτάτους χιτῶνας σαρκός, καὶ φεφυτωμένους ἐκ φούλων ἡδονῶν τε καὶ πράξεων, ὅπου γε τὸ καθ' ὄραν ἢ αὐλὸς χερουβικὴ χάσις σοφίας τῇ μαθήσει προκόπτει, καὶ καθαιρόμενοι παρ' αὐτῆς εἶναι τινὲς καὶ φωτιζόμενοι καὶ τελειούμενοι δείκνυνται. Εἰ τοίνυν τοῦτ' ἡμῶν ἐστὶ τὸ ἀξίωμα, ὅτι τῆς ἐκείνων ὀντότητος ἡμῶν ἡ ψυχὴ μετειλήφει, ζητητέον μᾶλλον καὶ κατ' αὐτὴν τὸ καθ' ὄραν μανθάνειν σπουδάζειν, πολλῶ πάντοις ἀποδέουσαν τῆς ἐκείνων ἀξίας καὶ στάσεως· ἀλλὰ νῦν μὲν ὡς ἐν ἐσόπτρῳ καὶ ἐν αἰνίγμασιν³· ὅταν δὲ τούτων λυθέντων λεπτότερον τὸν αὐτῆς περιβάλληται χιτῶνα, τότε καὶ τῷ ἐκείνων τρόπῳ τὰ ὄντα μαθητευθήσεται, καὶ τὴν αὐτὴν γνῶσιν ἀκριβῶς λήψεται⁴, κεκαθαυμένη καὶ ῥύπων ἄτερ τυγχάνουσα. Ἔως δ' ὡς ἐν δεσμοτηρίῳ τῷ σώματι νῦν διάγει, ἀδύνατον αὐλὸς εἰσδέξασθαι τι καὶ ἀμερῶς.

Ταύτη τοι καὶ χρεῖα πολλὴ τῆς ἀερίου ταυτησί προφοράς, ἐν ὅπως τὸ ἀγνοούμενον ἐκ τῶν ἐτέρων μανθάνωμεν λόγων τῇ μεταδόσει. Ὁ γὰρ μὴ ἐνταῦθα τὸν ἐνόντα τρόπον μαθῶν, μετ' ἀγνοίας εἰς τὸν ἐκεῖσε βαδίζειται τόπον· ὅς δ' ἀπὸ τῶν ὧδε μετὰ παιδείας ἀφίκηται, φανερόν ὅτι ῥαδίως ἐκεῖ καὶ τὰ τέλη μαθήσεται. Τοῦτο δὲ καὶ ὁ πατριάρχης ἠρμήνευσεν Ἀβραάμ, τοῦ Κυρίου παραβολικῶς ἐκφωνήσαντος: ἀκούσατ' ὅσον Μωϋσῆα καὶ τοὺς προφήτας⁵, οὐδὲν ἄλλο πάντως γε διὰ τούτου παιδεύων τοῦ λόγου ἢ τὸ ἐνταῦθα μανθάνειν χρῆναι μελετᾶν, καὶ μὴ σκοπεῖν ἡμεληκότας τῆς σωτηρίας ἐκεῖσε μαθεῖν, ἢ βραχέα ἅττα μαθόντας ἀρκεῖσθαι καὶ μὴ πρόσω χωρεῖν ζητεῖν.

Ὅτι δ' οὐκ αἰσχύνῃ τὸ πρᾶγμα, οὐδ' ἀλλόκοτον τῆς ἡμῶν φύσεως, γνοίη ἂν τις ἐξ αὐτῶν, οἶμαι, τῶν καθάρωτάτων δοχείων τοῦ πνεύ-

¹ Γρ. τοὺς μαθητάς.

² Λουκ. κδ', 41.

³ Α' Κορινθ. ιγ', 12.

⁴ Τὸ χειρόγρ.: ψήλεται.

⁵ Λουκ. ις', 25.

ματος τῆς θείας χάριτος· ἐπεὶ περὶ καὶ Μωϋσῆς ἐκεῖνος ὁ Θεὸς μεμα-
 θυκῶς καὶ ἐγνωκῶς τὰ πρὸ τοῦ γενέσθαι τὸν ἄνθρωπον, τὸν τοῦ λαοῦ
 μερισμὸν καὶ οἶονεὶ ἀπαρίθμησιν παρ' ἐτέρου μεμάθηκε. Καὶ αὐτοὶ οἱ
 τῶν θεοκηρύκων πρωτοστάται, οἱ ποταμοὶ τῆς σοφίας καὶ οἶονεὶ δώ-
 δεκα τῆς ἐρήμου πηγαί, αἱ ποτίσασαι πάλιν¹ τὸν Ἰσραήλ, καὶ ταῦτ'
 εἰς δεδεγμένοι, τὸ αὐτάγαθον καὶ σοφοποιὸν θεῖον Πνεῦμα ἐν πυρίναῖς
 γλώσσαις², οὐκ ἤρκοῦντο καθ' ἑαυτοὺς εἰδέναί, ἀλλ' ἐκοινοῦντο πρὸς
 ἀλλήλους τὸ Εὐαγγέλιον. Αἱ θ' ὑπερκείμεναι τῶν οὐρανίων ταγμάτων
 δυνάμεις, τὰς ὑποβεβηκυίας τὸν κοινὸν δεσπότην ἀνεδίδασκον, ἕν' ὅπως
 ἡμεῖς διδασθῶμεν ὑπέκειν ἐν λογισμῶ καὶ σώφρονι μεταλήψει τοῖς
 κρείττοσι. Καὶ αὐτὸς ὁ μονογενὴς τοῦ Θεοῦ καὶ Πατὴρ υἱὸς τε καὶ
 Λόγος, ὁ πάσης σοφίας δοτὴρ, τῆ αὐτοῦ ἀχράντῳ σαρκὶ οὐχ ἅμα τῆ
 προσλήψει καὶ τὴν σοφίαν ἐνδείκνυσθαι δέδωκεν, ἀλλὰ προκοπτούσης
 κατὰ τὸ μέτρον τῆς σωματικῆς ἡλικίας, ὡς ὁ θεηγόρος Λουκᾶς ἡμῖν
 ὑφηγήσατο: «Ἰησοῦς γὰρ προέκοπτε, φησί, σοφία καὶ ἡλικία καὶ χά-
 ριτι παρὰ Θεῶ καὶ ἀνθρώποις»³, οὐκ αὐτὸς ἀμοιρῶν τι τῆς σοφίας·
 Αὐτοσοφία γὰρ ἐστὶ καὶ πάσης γνώσεως καὶ σοφίας ἀρχή, ἀλλὰ πι-
 δεύων ἡμᾶς ὡς οὐδενὶ δυνατὸν ἅμα πάντα γινώσκειν· καὶ διὰ τοῦτο
 τὴν προσληφθεῖσαν ἀξίαν σάρκα ἐκ τοῦ κατὰ μικρὸν ἐνδείκνυσθαι τὴν
 σοφίαν πεποίηκε.

Τίς τοίνυν οὕτω διεφθαρμένος τὸν λογισμὸν, ὡς ἠγεῖσθαι περὶ αὐ-
 τοῦ μὴ χρεῖαν ἔχειν μαθήσεως, ὅπου γε καὶ αὐτοὶ οἱ ἠλογημένοι νόες
 καὶ τῆς σοφίας ἀποστάται σφᾶς αὐτοὺς ἀγνοήσαντες, ὅτι δι' ἀλαζο-
 νείαν τῆς ὄντως οὔσης ἐκπεπτώκασι ζωῆς, ὡς ἐκ μεταμέλου πολλάκις
 ζητοῦσι μαθεῖν; Οὕτω διὰ πάντων μέγα τι χρῆμα τὸ τῆς φιλομαθίας.
 Ὡς ἂν δὲ καὶ ταύτη τὸν λόγον⁴, σκεψώμεθα. Πᾶν ὅ,τι περὶ κενὸν ὄν
 τυγχάνει, ἢ παντελῶς ἀνεπίδεκτόν ἐστὶ τοῦ πληροῦντος, ἢ ταῦτ'
 ἐπιδεχόμενον πληροῦται κατὰ μικρὸν, μηκέτι τοῦ ἐπιχωριάζοντος ἐφ-
 ιέμενοι⁵ τοῦ λοιποῦ· ἢ δὲ ψυχὴ δεκτικὴ μὲν οὔσα μαθήσεως, ἀεὶ δὲ
 λαμβάνουσα οὐ πληροῦται, ἀλλὰ μᾶλλον δεκτικωτέρα γίνεται, καὶ
 πλειόνων ἐπιθυμεῖ κόρον σχεῖν.

Ἄν δέ τις ἐξεταστικώτερον σκοπεῖ, πράγμα τι κατίδοι τεράστιον
 καὶ θαμβοῦς ὄντως πεπληρωμένον, πῶς ἢ τῶν πλειόνων γνώσις πλειό-

¹ Γρ. ἴσως: πάλαι.

² Πράξ. 6', 3.

³ 6', 52.

⁴ Ἐλλιπὴς ὁ λόγος δοκεῖ.

⁵ Γρ. ἴσως: ἐφιέμενον.

νων¹ ἀπορίας αἰτία μᾶλλον γίνεται. Καὶ τοῦτό ἐστι τὸ παρὰ Σολομῶντος ῥηθέν, ὡς: «Πάντες μὲν οἱ χειμάρροι εἰς τὴν θάλασσαν πορεύονται, καὶ ἡ θάλασσα οὐκ ἔστιν ἐμπιμπλαμένη»². οὐ τὴν ἀλμυρὰν δὲ φησι καὶ κυματώδη καὶ θέουσαν, οὐδὲ τοὺς ἐκ χιόνος καὶ ὄμβρων χειμάρρους, ἀλλ' αὐτὴν τὴν τῆς θεϊκῆς ἀπορροίας, φημι δὴ τοῦ ἐμφυσήματος καὶ τῆς σοφίας δεκτικὴν ψυχὴν, καὶ τοὺς ἐν αὐτῇ εἰσβάλλοντας τῶν ὄντων οἶονεὶ χειμέρια ρεύματα· οὐδὲ γὰρ εἰκῆ τοὺς χειμάρρους καλεῖ. Ἄλλ' ἀκουε συνετῶς τοῦ σολομωντείου αἰνίγματος. Αἱ ἀεννάως πηγαὶ ρέουσαι, ἰδίας ἔχουσαι³ τὰς ἀρχὰς ἐκ τῆς αἰώρας ἐξέρχομένας αὐτῆς, φάναι, τῆς Ἐδέμ, κατὰ τὴν θείαν Γραφήν⁴. Οὐχ οὕτω δὲ καὶ οἱ χειμάρροι ρέουσιν, ἀλλ' ἐκ τῶν θαλασσίων ἀτμίδων, αἱ καὶ συστᾶσαι γίνονται νεφέλαι, τοῦ ἀλμυροῦ καὶ βαρέος ἀλλοιωθέντος εἰς πότιμόν τε καὶ κοῦφον, εἴθ' οὕτως ἐπὶ τῆς γῆς διακεχυμένου, καὶ αὔθις εἰσβάλλοντος κατὰ θάλατταν. Οὕτω δὴ καὶ τὸ λογιζόμενον ἀτμίδος δίκην ἐξέρχεται τῆς ψυχῆς, κατὰ δὲ τὴν νεφέλην συσταθὲν γίνεται ἐπιστήμη, ἐπὶ δὲ τὸ κρεῖττον ἐλθὼν διακέχεται τῇ γῇ, τουτέστι τῇ σαρκί· εἴθ' οὕτως ἐπὶ τὴν ἰδίαν ἀναστρέφει μητέρα ψυχὴν, κρεῖττον ὄν ἢ ὅτε τὴν ἀρχὴν ἐξῆλθεν. Ἡ δὲ τὰ οἰκεία λαμβάνουσα οὐκ ἐμπιμπλαται· πᾶν γὰρ τὸ εἰς αὐτὴν ἐμβάλλον ἐαυτῆς ἦν, οὐκ ἄλλοθεν. Ταύτη ται καὶ ὡς ἀχανὲς πέλαγος τῷ ἐαυτοῦ πλάτει σκιδνάμενον οὐ φαίνεται· λόγῳ δὲ κρεῖττονι καὶ οἶονεὶ σφωτέρῳ τῇ πολλῇ νοήσει περιθαλπομένη, καὶ οἶον τῇ κατ' αὐτὴν ἀναζέουσα γινώτει, πλείονας τὰς γνωστικὰς ἀτμίδας ἀναπέμπει, αἱ καὶ πλείους τοὺς σολομωντείου ποιούσι χειμάρρους.

Σκοπῶν δ' ἂν τις ἀκριβῶς τοῦτ' αὐτὸ κατίδοι τεθεωρημένον καὶ περὶ τῆς πρώτης ἐκείνης ἀγγελικῆς ἱεραρχίας· πρῆστῆρες γάρ, καὶ χύσις σοφίας, καὶ θείων νοημάτων ἀνάπαυλα κατονομάζονται, ἀλλά, καθὼ σωτήριος λόγος, πολλὴν ἡμῖν ἐπιδαψιλεύεται τὴν περὶ ταῦτα ἔννοιαν: «ποταμοὶ γάρ, φησιν, ἐκ τῆς κοιτίας τῶν περὶ αὐτοῦ πλείον ἐνθέως εἰσδεξαμένων ρέουσιν ὕδατος ζῶντος»⁵. Οὕτως ἀτεχνῶς μέγα τι πρὸς συντέλειαν ψυχῆς ἢ περὶ ταῦτα ζήτησις.

Πῶς δ' ἂν τὴν ἀρχὴν τοῦ ἀγαθοῦ σχοίημεν, ἀκουσον Σολομῶντος καὶ αὔθις νοθετοῦντος ἡμῖν: «Πᾶσαν διήγησιν θείαν θέλε ἀκούειν,

¹ Γρ. ἴσως: πλείονος.

² Ἐκκλῆσ. α', 7.

³ Γρ. ἴσως: ἔχουσι.

⁴ Γένεσ. β', 10.

⁵ Ἰω. ζ', 38.

καὶ παροιμίαι συνέσεως μὴ ἐκφευγέτωσαν σε¹. ἀφ' αὐτοῦ γὰρ γνοίη τις ἂν ἴσως ὅσα περ αὐτὸς εἶδε τοῖς ὀφθαλμοῖς, ἐκ δὲ τοῦ μαθεῖν, ὅσα πάντες εἶδον. Ὅτι δὲ καὶ ἡ μάθησις ψυχὴν σώματι παρασκευάζει μίγνυσθαι, οἶονεὶ μεσότης τις οὔσα ὕλης καὶ αἰλίας, καὶ μεγέθους καὶ ταπεινότητος κατὰ τουτουὶ τὸν μικτὸν ἄνθρωπον, φανερόν ἐκ τοῦ ταύτῃ τοι κοινωνεῖν ψυχὴν σώματι, καὶ ζωὴν ταύτην ἔχειν, ἢ ταῖς αἰσθήσεσιν ὡς θεραπευαίνοι κεχρημένη προσκτάται κατὰ² τὸ νόημα καὶ γίνεται πρόξενος ἄλλ' ἐξ ἄλλων μακθάνειν, καὶ τῶν αἰσθητῶν τὰ ὑπὲρ αἰσθησιν, καθάπερ τις κλίμαξ ἢ γέφυρα μεταπέμπουσα πῶς ἡμᾶς καὶ ἀνάγουσα ἐκ τῶν χθαμαλῶν δήπου καὶ γηίνων πρὸς τὰ οὐράνια. Καί, ὅπερ φύσις οὐ δύναται, τούτου μάθησις παρεκτικὴ γίνεται. Τὰ γὰρ ἡμῶν ἔτη ἐν ἐβδομήκοντα καὶ πρὸς τι μικρόν· βραχύτατος δ' οὗτος ὁ βίος πρὸς τὸ ἰδεῖν ἔργα Θεοῦ καὶ συνιέναι τὸν πλουτοῦν τῆς αὐτοῦ χάριτος, καὶ τῶν λίαν σοφῶν καὶ θεωρητικῶν τις ἐστίν.

Ἄλλ' ἐκ τουτουὶ τοῦ χρήματος τῆς μαθήσεως καὶ τὰ ἐξ αἰῶνος δῆλα γίνεται τοῖς φιλομαθέσι καὶ ἐπιστήμοσιν. Οὐκ οὐν γε λοιπὸν λαμπρότερον ἂν τις εἰς λογισμοὺς τελῶν λάβοι τῆς καθ' ἡμᾶς ἀξίωμα φύσεως· ἢ γὰρ αἰσθησιν ἢ τιν τε καὶ τοῖς ἀλόγοις δέδοται. Τί δὲ λοιπὸν κατὰ ταύτην ἐκείνων διενηνόχαμεν, φαίη τις ἂν ὀρθῶς σκοπῶν, καὶ πλεονεκτεῖν ἡμῶν ἔνια κατὰ τοῦτο τὸ μέρος, ἀλλ' ἢ δῆλον ὅτι νοῦ καὶ μαθήσεως ἐσμέν δεκτικοί, ὕπερ δὴ παντάπασι τῆς ἐκείνιαν ἀπελήλαται φύσεως; Πῶς οὖν οὐκ ἄτοπον, τὰ μὲν ἄλογα τοῖς ἰδίοις ἐμμέγειν ὄροις φιλεῖν, καὶ οὐδὲν ἂν αὐτῶν τούτων μεταβαίη, ἄνθρωπον δὲ μόνον τὴν αὐτοῦ μετατιθέναί φύσιν ἐπιτηδεύεσθαι; τοῦτο γὰρ αὐτοῦ ἰδιαίτατον τὸ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν εἶναι, καὶ ὅσῳ πλείους οἶδε τὰς ἐπιστήμας, τοσοῦτῳ τῆς ἀλογότητος διενήνοχε· τὸ γὰρ τέλειον ὅσῳ περ ἂν εἴη τελειότερον, τοσοῦτῳ γε τῶν ἀτελεστέρων καὶ τιμιώτερον. Εἰ δὴ τοῦτ' ἂν τις ἐν ἡμῖν συνεργὸν εἰς τελειότητα λάβοι, ὅπερ ἂν δι' ἐπιστήμης καὶ μαθήσεως γίγνοιτο, ὅσῳ πάντως μαθήσεως ἀποδέομεν, τοσοῦτῳ τῆς τῶν ἀλόγων κεκοινωνήκαμεν φύσεως.

Σκοπεῖν δέ σε καὶ τοῦτ' ἄξιον. Τὸ γὰρ γελαστικὸν ἐπουσιῶδες ὄν, ἴδιον ἀνθρώπου τυγχάνει. Οὐκ οὐν γε λοιπὸν τούτου χρεῖα πρὸς τὸ τί εἶναι τὸν ἄνθρωπον· ὄν γὰρ οὐ σώζει, καὶ ἀπὸν οὐ φθείρει. Μὴ γελῶν γὰρ οὐδὲν ἤττον ἄνθρωπος μένει. Καὶ πέφυκε μὲν τοῦτο ποιεῖν· γνώρισμα γὰρ τοῦτο τῆς κατ' αὐτὸν φύσεως, οὐκέτι δ' ἐξ ἀνάγκης καὶ αἰεί. Τὸ δὲ νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν εἶναι, οὐσιῶδες ἴδιόν ἐστιν αὐτῷ.

¹ Τὸ ρητόν ἐστιν οὐχὶ τοῦ Σολομῶντος, ἀλλὰ τοῦ Σειράχ. Σοφ. ς', 35.

² Γρ. ἴσως; καὶ τό.

Ταύτη τοι καὶ τοῦ ἐπουσιώδους ἐστὶ τιμιώτερον, ὅτι καὶ παρὸν τὴν οὐσίαν σώζει, καὶ ἄπὸν φθείρει· εἰ γὰρ μὴ ὑπάρχει νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικός, οὐδ' ἄνθρωπος· ἐν τῷ τί γὰρ αὐτὸν εἶναι τοῦτο συμβάλλεται, καὶ τοῦτό γε τῇ τούτου οὐσίᾳ πρὸς σύστασιν παρείληπται; διὰ τὴν θύραθεν γνῶσιν καὶ τὰς κατ' αὐτὴν ἐπιγιγνομένας ἡμῖν ἐπιστήμας. Τοῖνον μὴ ζητῶν ἐπιστήμην, οὐδ' ἐνεργεία γίνεται δεκτικός ἐπιστήμης. Τὸ δὲ μὴ ἐνεργεία τὸν τοῦ τί ἦν εἶναι λόγον κεκτημένον, οὐδ' οὐσία ἐστίν· ἀδύνατον γὰρ κατ' ἐντελέχειάν τι ὄν, εἰς τὸ δυνάμει ποτὲ ἵεναι· φθείρει γὰρ τὸν τοῦ τί ἦν εἶναι λόγον, ὅπερ ἐστὶν ἡ ἐκάστου μορφή καὶ οὐσία κατ' ἐντελέχειαν ἐκάστῳ προσοῦσα· οὐδὲ κυρίως ἄνθρωπος ἂν κληθείη· οὐδὲ γὰρ ἐνεργεία τοῦτ' ἐστίν, ἀλλ', ὡς ἔφην, δυνάμει. Ὡς περ καὶ ὁ τὰ μουσικὰ μὴ εἰδώς, οὐ λέγεται μουσικός, εἰ, καθὰ ἄνθρωπον, δυνατόν ποτε μουσικὸν αὐτὸν γενέσθαι.

Διττὰς δὲ τὰς παραβολὰς κεκτημένος ὁ ἄνθρωπος, ὅτι καὶ διπλῆς τετύχηκε φύσεως· ἐπίγειος γὰρ, φησί, καὶ οὐραίνιος, θνητὸς καὶ ἀθάνατος, ὄρατός καὶ νοούμενος· ἐν μὲν τῷ προβάλλεσθαι¹ πρὸς τὰ ἄλογα, ἴδιον αὐτοῦ γίνεται τὸ γελαστικόν, ὅπερ ἐστὶ δυνάμις τῆς ἀλόγου ψυχῆς ἐνεργουμένη διὰ μυῶν· ἐν δ' αὖ πρὸς τὰ λογικά, νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικὸν εἶναι· τοῦτο γὰρ, ὡς ἂν τις φαίη, τῆς λογικῆς τυγχάνει ψυχῆς, καὶ τοῦτ' ἴδιον ἀνθρώπου λογικοῦ πρὸς τὰ ἐπικοινωνοῦντα καθόλου τῷ λογικῷ. Πόσης οὐκοῦν αἰσχύνῃς τὸ αἰεὶ χρῆσθαι τῇ τοῦ ἀλόγου ιδιότητι, καὶ γελᾶν ἐν παντί χρόνῳ καὶ ἡλικίᾳ πάσῃ, τῇ δὲ τοῦ λογικοῦ ἐν οὐδενὶ χρῆσθαι καιρῷ γενέσθαι ποτὲ προτιμηθῆναι καὶ ἐνεργεία νοῦ καὶ ἐπιστήμης δεκτικόν; Ὡς δὲ καὶ οἱ ἐν ἐξουσίαις, ὅσοι πλειόνων κυριεύουσι, τρέφουσι δὲ πλείους ἀνθρώπων, ἐπικρατέστεροι τῶν ἄλλων εἶναι φαίνονται, οἱ δὲ τούτων ἀποροῦντες, ἀσθενεῖς τῇ σπάνει τῆς κτήσεως², αὐτῷ καὶ ἡ ψυχὴ, ὅσῳ πλειόνων ἔχει τῶν μαθημάτων εὐπορίαν καὶ εἰδήσεις ἐπιστημῶν, καὶ τὴν καθ' ἕκαστα γνῶσιν, τοσοῦτῳ μᾶλλον ἐπικρατεστέρα γίνεται· ἢ δ' ἀμαθῆς ἀντιστροφῶς, πένης, ἐκ χειρουργικῆς ἀλογίας ἀποζῶσα. Διὸ καὶ Σωκράτης κρείττονα ἀξιῶσας τῶν ἐν γῆ ζῶων τὸν ἄνθρωπον, οὐχ ἀπλῶς τοῦτ' εἶρηκεν, ἀλλὰ καὶ τοῦτο προσέθηκε, παιδεία κεκοσμημένον³ εἰπών⁴,

¹ Γρ. παραβάλλεσθαι, ὡς περ καὶ ἕτερός τις ἐν τῷ περισελίδῳ ἐσημειώσατο.

² Τὸ βερολίνειον χειρόγρ.: κτίσεως. Ἀπὸ τῆς λέξεως δὲ ταύτης ἄρχεται τὸ ἐν αὐτῷ περισωθὲν τεμάχιον.

³ κεκοσμημένος.

⁴ Εἰς Ἀριστοτέλην ἀναφέρεται τὸ ἀπόφθεγμα παρὰ Στοβαίῳ· οἶον: «Οὗτος [Ἀριστοτέλης] ἐρωτηθεὶς Τί τῶν ζῶων κάλλιστον, ἔφη, Ἀνθρωπος τὴν ψυχὴν

ὑπερ μοι λίαν σοφὸν καὶ ἀληθὲς εἶναι δοκεῖ. Καὶ γάρ, ὡς τὰς πόλεις κοσμεῖ τὰ ἀγάλματα, καὶ ναῶν λαμπρότητες, καὶ θεάτρων τερπνότης, καὶ ὅσα ἄλλα¹ τούτοις παρόμοια, οὕτω καὶ τὸν μικρὸν κόσμον καὶ ὑπὲρ τοὺς οὐρανοὺς ἀναβαίνοντα τουτονὶ τὸν ἄνθρωπον διακοσμεῖ τὰ μαθήματα, καὶ ἡ τῶν ὄντων διάγνωσις, καὶ τὸ παιδεῖαν ἀσκεῖν. Ἄνευ δ' αὐτῶν τυφλὴν τὴν φύσιν οἱ σοφοὶ ἀπεφάναντο. Τίς δ' οὕτως ἐστερημένος ζωῆς, ὡς ἂν ἐκὼν ἔλοιτο τυφλὴν ἔχειν² τὴν φύσιν; Πόσης δὲ δυστυχίας ἐστὶ, τὸ τὰ μὲν ἄλογα τέχνας μιμητικὰς πρὸς ἄνθρώπους ἀποβλέποντα μαυθάνειν, οἱ δ' ἄνθρωποι τὰ τῆς φύσεως αὐτῶν φύσει προσπεφυκότες μαυθάνειν ἀμελεῖν; Καὶ ὅπως μὲν τὴν ἀνήροτον γῆν ἐξημερώσωσι διὰ σπουδῆς τίθενται, τῶν φυτῶν τε τὰ ἄγρια³ μετακεντρίζοντες εἰς εὐκαρπα μεταβάλλουσι, τὴν δὲ τῆς ψυχῆς ἡμερότητα περιορῶσιν ἐξαγριαίνειν τῇ ἀμαθίᾳ.

Διό περ, οὐ τοῖς νέοις μόνον προσήκον ἡ μάθησις, ἀλλὰ καὶ πρεσβύταις καὶ τριπεμπέλοις⁴· κατὰ γὰρ Φιλιστίωνα⁴: «Τὰ σπουδαῖα δεῖ

παιδεῖα κεκοσμημένος». [Ἴδε τὴν ἐν τέλει τοῦ Στοβαίου Προσθήκην ἐκ χειρογρ. τῆς φλωρεντιακῆς βιβλιοθ. τόμ. Δ', σελ. 36, ἔκδ. Thom. Gaisford. Ὁ μέντοι Ἄντωνιος μοναχὸς ὁ τοῦπίκλην Μέλισσα εἰς Σωκράτην καὶ οὗτος ἀναγράφει αὐτὸ λέγων: «Ἐρωτηθεὶς Τί τῶν ζώων κάλλιστον, ἔφη, Ἄνθρωπος παιδεῖα κεκοσμημένος» [Βιβλ. Α', Λόγ. Ν'.].

¹ ὅσα ἄλλα.

² Δεῖπει τὸ ἀπαρέμφοτον.

³ ἄγρια.

⁴ Φιλιστίωνες μνημονεύοντα: διάφοροι οἶον εἰς μὲν Λοκρὸς ἰατρός· ἕτερος δὲ Ὀφιαρτυεικῶν συγγραφεύς· ἕτερος Σικελιώτης ἰατρός ὡσαύτως· ἕτερος φίλος τοῦ Πλάτωνος· ἕτερος κωμικὸς Νικκεὺς εἴτε, κατ' ἄλλους, Προυσαεὺς ἢ Σαρδιανὸς ἢ Μάγνης, ἐπὶ καίσαρος Αὐγούστου ἀκμάσας [ἴδε W. Pape's Wörterbuch der Griechisch. Eigennamen]. Καὶ οὗτός ἐστιν ἴσως ὁ ἐνταῦθα μνημονεύόμενος. Τὸ δ' ἀπόφθεγμα αὐτοῦ οὕτως ἔχει ἐν τῇ ἀνωτέρῳ μνημονευθείσῃ Προσθήκῃ εἰς τὸ Στοβαίου Ἀρθολόγιον σελ. 67: «Τὰ σπουδαῖα μελέτα, καὶ εἴαν τι παρηκμακῶς μαυθάνης, μὴ αἰσχρόν· βέλτιον γὰρ ὀψιμαθῆ καλεῖσθαι ἢ ἀμαθῆ». Καὶ ἄλλα προσέτι τοῦ αὐτοῦ γνωμικὰ φέρονται αὐτόθι ἐν σελ. 11, 33 καὶ 69. Στοβαῖος μέντοι εἰς Σωκράτην ἀναφέρει τὸ λόγιον, οἶον: «Σωκράτης ἐν γήρῳ καθαρίζων παρὰ Κόντῳ τῷ κιθαριστῇ ἐτόγγαγε· καὶ τινος εἰπόντος, καθαρίζεις τηλικούτους ὄν; Κρεῖττον, εἶπερ, ὀψιμαθῆ εἶναι ἢ ἀμαθῆ» [Ἀρθολόγ. κθ', 68.]. Ἄλλὰ καὶ Σέξτος ὁ Ἐμπειρικὸς οὕτω πως λέγει περὶ τοῦ αὐτοῦ: «Σωκράτης καίπερ βαθύγηρος ἤδη γεγονώς, οὐκ ἠδεῖτο πρὸς Δάμπωνα τὸν καθαριστὴν φοιτῶν· καὶ πρὸς τὸν ἐπὶ τούτῳ ἐνειδίσαντα λέγειν, ὅτι κρεῖττον ἐστὶν ὀψιμαθῆ μᾶλλον ἢ ἀμαθῆ διαβάλλεσθαι» [Βιβλ. ζ'. Πρὸς Μουσικ. σελ. 359. Lips. 1718].

μελετᾶν καὶ τὸν νόμον, εἴαν καὶ παρηκμακῶς τις ἦ, μαρθάνειν μὴ¹ αἰσχυρόμενος· βέλτιον γὰρ ὀφθαθῆ εἶναι τινα ἢ ἀμαθῆ. Λόγος γάρ, καὶ παιδεία, καὶ ἐπιστήμαι, τῶν μεμαθηκότων γίνονται ὑπομνήματα, τῶν δ' ἀμαθῶν βαθύτατα μνήματα· τὸ γὰρ ἀλογηθὲν τῆς ψυχῆς μέρος καὶ οἶονεὶ ἀφαιρεθὲν ἐξ αὐτῆς, τῇ μαθήσει ἀνακαινοῦται² καὶ εἰς τὴν προτέραν ἐπανέρχεται τάξιν· καὶ ὡς ἔπος εἰπεῖν, συμπληρωτικὴ τῆς ψυχῆς ἡ μάθησις εἶναι συμβαίνει· ὅτι γε καὶ διὰ μαθήσεως τὴν τῶν κακῶν ἀμαθίαν λαμβάνουσιν ἄνθρωποι, ἀρχὴν δὲ καὶ τῶν λόγων περαίωσιν μὴ πλανᾶσθαι σε σκῆπτομαι περὶ μάθησιν, κατὰ τὴν πλατωνικὴν σοφωτάτην παραίνεσιν φάσκουσιν: «Γνώσεως πάσης ἀρχὴ τῆς ἀγνοίας ἢ γρώσις».

ΤΟΥ ΑΥΤΟΥ ΒΑΣΙΛΕΩΣ

ΚΥΡΟΥ ΜΑΤΘΑΙΟΥ ΤΟΥ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΟΥ

ΕΙΣ ΤΗΝ ΕΑΥΤΟΥ ΘΥΓΑΤΕΡΑ ΚΥΡΑΝ ΘΕΟΔΩΡΑΝ ΤΗΝ ΚΑΝΤΑΚΟΥΖΗΝΗΝ

ΠΕΡΙ ΤΩΝ ΤΡΙΩΝ ΤΗΣ ΨΥΧΗΣ ΔΥΝΑΜΕΩΝ

Πρότερον μὲν σοι, φιλτάτη, τὸν *Περὶ φιλομαθίας ἀπεστάλκαμεν* Λόγον, πατρικῶς ἡμᾶς ἐπαναγκάζοντος τοῦ φίλτρου νοθετῆσαι καὶ παραινέσαι πρὸς μάθησιν, εἰ καὶ τοὺς λόγους καλοὺς δημιουργεῖν μακρὰν ὄντες τυγχάνομεν· νῦν δὲ σοι καὶ περὶ τῶν τριῶν τῆς ψυχῆς δυνάμεων γράφειν ἐξεῖναι προῦθέμεθα, ἐξ ὧν περ σοφοὶ καὶ κεκαθαρμένοι³ τὸν νοῦν ἀκριβῶς πρὸ ἡμῶν ὑπηγόρευσαν. Καλῶς γὰρ καὶ ὡς ἔδει τῆς θείας καὶ νοερᾶς συντελεσθείσης διακοσμήσεως, ὁ αἰσθητὸς οὐτοσί κόσμος δεδημιούργηται· καὶ⁴ τούτων οὕτως ἀπ' ἀλλήλων ἐν τοῖς σφῶν αὐτῶν ὄροις διεστηκότων, ἕτερός τις ὑπὸ τῆς οὐσιοποιοῦ καὶ ὑπερουσίου δεδημιούργηται φύσεως, ὁ μικτὸς οὗτος ἄνθρωπος, ὁ λόγῳ τιμημένος καὶ εἰκόνη Θεοῦ καὶ ὁμοιότητι, ὁ καὶ ψυχῇ συντεθειμένος καὶ χυεῖ, καὶ τὰς ἐξ ἑκατέρων δυνάμεις ἀσυγχύτους κατ' ἄμφω κεκτημένος. Τριμεροῦς γὰρ οὕσης τῆς θείας ψυχῆς, οὐχ ἀπλῶς οὐδ' ἄνευ ὀργάνων τὰς ἰδίαις δυνάμεις ἐνδείκνυται· ἀλλ' ἡ πάντη νοερὰ καὶ πόρρω πάσης ὑλικῆς διαθέσεως διὰ τῶν ἀλόγων ὀργάνων αἰεὶ ἐνεργεῖ, καὶ ὡς

¹ παρηκμακῶς τις ἦ, μὴ μαρθάνειν.

² ἀνακαινοῦται.

³ καθαρμένοι.

⁴ Λείπει ὁ σύνδεσμος.